

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра соціології та політології

ВОРОБІЙ МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 316.361.1-053.6

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Спеціальність 054 – Соціологія

Автореферат
кваліфікаційної роботи на здобуття другого (магістерського)
рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою
спеціальності 054 «Соціологія»

Миколаїв – 2022

Дипломною роботою є рукопис.

Робота виконана у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент

Чорна Вікторія Олександрівна,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
доцент кафедри соціології

Рецензент: Рябенко Олександр Вікторович

Начальник управління молодіжної політики Миколаївської ради

Захист відбудеться «24» лютого 2022 року о 10:00 на засіданні екзаменаційної комісії Чорноморського національного університету імені Петра Могили за адресою: м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, аудит. 10-106.

З роботою можна ознайомитися у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили за адресою:
м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Науковий керівник **В. О. Чорна**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На рубежі XX і XXI століть міграційні переміщення, зокрема транскордонного характеру, стали глобальним явищем, одним з провідних трендів сучасності. Новий вид взаємин між людьми і державою, який швидко вкорінюється в міжнародну політику, має великий потенціал вплинути на майбутній курс мобільності людей.

Взагалі, історія міграції стара, як саме людство: люди мігрували, починаючи з доісторичних часів, за різних обставин і причин. Перш за все це був перехід до кращого заробітку, який поступово перетворився у поліпшення умов життя і роботи, в добровільне вигнання або залишення країни походження через політичні репресії і пов'язані з ними порушення прав людини.

З плином століть міграція набула все більшу інтенсивність і соціальну значущість. У 80-ті роки і особливо 90-ті роки ХХст. міжнародній міграції стала приділятися підвищена увага. У той час збільшувалася кількість мігрантів, які мігрували з економічних причин або у результаті збройного конфлікту чи етнічних чисток. Кількість мігрантів, які прибували в основному з менш розвинених країн в розвинені, також збільшилася, навіть в ті, які раніше були скоріше емігрантськими країнами. Сучасному міграційному переміщенню значною мірою сприяють транснаціональні соціальні простори, які є стійкими системами соціальних зв'язків і відносин, утворені регулярними і стійкими контактами між людьми, незважаючи на існуючі міждержавні кордони. Зараз все це дозволяють робити розвинена інфраструктура і транспортні засоби, швидкість передачі інформації, в результаті чого люди переміщуються не тільки в межах однієї держави, але і між континентами.

Саме існування транснаціональних соціальних просторів вказує на те, що «транснаціональне життя» для мігрантів є стратегією для виживання і поліпшення матеріального становища. Мігрант приймає фундаментальні рішення – від шлюбного партнерства до вибору світоглядного і духовного характеру. Однак, з іншого боку, виїзд до іншої країни означає кардинальну зміну способу життя; і людина, яка зібралася мігрувати, – більш вразлива.

Сучасна Україна, де зовнішня трудова міграція стала об'єктивною реальністю сьогодення одна з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі. Потoki транскордонного заробітчанства сформувалися в умовах низького рівня заробітної плати в зареєстрованому секторі економіки, поширеності рівня безробіття та вимушеної неповної

зайнятості, значного розриву у рівнях оплати праці в Україні і зарубіжних країнах (особливо в перерахунку на іноземну валюту за офіційним курсом).

В даний час в Україні проживає близько 22 млн. осіб у віці від 18 до 55 років, яких можна вважати потенційними мігрантами, зокрема трудовими. Якщо ж звернутися до встановлених обсягів міграційного руху, то, заданими державної служби статистики України, за період 2019 року, за кордон виїхало 554 тис. 520 громадян. За проміжок часу з 2011 по 2020 рік, за кордоном на постійній основі вже працюють більше ніж 2,6 млн. українців, а вже у 2021 році показник становить близько 3,3 млн. осіб[5].

Відтак, проблема трудової міграції є актуальною, що й породжує необхідність її наукового, зокрема, соціологічного дослідження.

Вагомий внесок досліджень трудової міграції розглянуті у працях відомих вчених, таких українських авторів, як: О. А. Малиновська, В. В. Онікієнко, О. Р. П'ятковська, О. В. Позняк, Н. П. Бортник, М. Д. Романюк, О. П. Волошин, М. О.Шульга, та інші. Дослідники у сферах демографії, економіки та соціології, такі як: Л. Л. Рибаківський, Є. В. Тюрюканова, Е. М. Лібанова.

Проблемами трудовіміграційних процесів займалися такі вчені, як: Д. Мельничук, К. Коперсак, О. Балакірева, О. Блинова. Питання дослідження міжнародної міграції розглянуті у вітчизняних науковців з країн СНД: В. В. Борщевський, І. М. Грабинський, Т. А. Драгунова, В. Л. Іноземцев, А. І. Мокій, О. В. Михайловська, І. П. Ольшевська, О. Р. Присяжнюк, С. О. Якубовський та ін.

Метою роботи є визначення загальних закономірностей та особливостей трудової міграції українців у транснаціональному просторі.

Для досягнення мети було поставлено наступні **завдання**:

1. Висвітлити соціологічні підходи до поняття «транснаціональний простір»;
2. Сформулювати соціологічне уявлення про поняття, види і функції трудової міграції;
3. Проаналізувати динаміку міжнародної трудової міграції українців у 2014-2019 рр.;
4. Скласти соціальний портрет українських трудових мігрантів задля комплексної соціологічної характеристики;
5. З'ясувати особливості мотивації та участі українців у транснаціональних трудовіміграційних процесах за результатами інтерв'ювання мігрантів.

Об'єкт дослідження: міграційні процеси у сучасному транснаціональному просторі.

Предмет дослідження: трудова міграція українців у сучасному транснаціональному просторі.

Методи дослідження: Методологічною основою дослідження є такі методи: системний аналіз – для з'ясування характеристик трудової міграції українців; були використані методи аналізу та синтезу, історичний, метод узагальнення, класифікації та систематизації, був використаний структурно-функціональний аналіз – з метою дослідження причин трудової міграції, а також порівняльний аналіз – для визначення закономірностей трудової міграції українців.

Емпіричний метод: особисте формалізоване напівструктуроване інтерв'ю (face-to-face). Респонденти обиралися за критерієм довгострокового перебування за кордоном з метою працевлаштування.

Наукова новизна одержаних результатів. На захист виносяться такі положення, що претендують на статус наукової новизни:

набуло подальшого розвитку:

- концептуалізація транснаціонального міграційного руху та його трудоміграційної складової;
- систематизація соціально-економічних, соціально-політичних та соціально-демографічних причин міграційної активності українських трудових мігрантів за умови стійкості трудоміграційних намірів і незмінності провідних мотивів переміщень;

удосконалено:

- інструментарій, використовуваний для глибинного інтерв'ювання трудових мігрантів.

Теоретичне значення роботи: в роботі розкриті узагальнюючі підходи до аналізу транснаціонального соціального простору, трудової міграції, а також до складання соціального портрету учасника трудоміграційних процесів.

Практичні результати дослідження можна використовувати при викладанні у ЗВО таких навчальних дисциплін, як «Соціологія праці та зайнятості населення», «Соціологія глобальних процесів», «Соціологія міграційних процесів». Дані можуть бути використані при написанні студентами рефератів, курсових та дипломних робіт.

Апробація результатів дослідження. Результати дипломного дослідження пройшли наступну апробацію: Міграційні процеси в Україні в історичній ретроспективі. *Могилянські читання 2020: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: XXIII: тези доп. всеукр. наук. - практ. конф.* (м. Миколаїв, 16-20 листопада 2020р.). Миколаїв, 2020. С. 37-40. Транснаціональні

зв'язки та інклюзія як паралель в соціальних процесах міграції. Львівський науковий форум: Перспективи розвитку сучасної науки та освіти: тези доп. III всеукр. наук. - практ. конф. (м. Львів 30-31 січні 2021р.). Львів, 2021. С. 47-48.; Зв'язок ЗМІ з міграційними процесами. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки: тези доп. VI міжнар. наук. - практ. конф, МЦНІД (м. Київ, 9-10 березня 2021р.). Київ, 2021. С. 37-38.; Міграційні процеси в Україні в ретроспективі. Соціологія у (пост)сучасності: тези доп. XIX міжн. наук. конф. (м. Харків, 18-19 березня 2021 р.). Харків, 2021. С. 35-36.; «Режим Україна» чому це вигідно для українських заробітчан. Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки: тези доп. круглого столу, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків, 14 травня 2021р.) Харків, 2021. С. 178-179.

Публікації. За результатами дипломного дослідження було опубліковано 1 наукову статтю у фаховому виданні «Габітус» у співавторстві з науковим керівником, кандидатом соціологічних наук, доцентом кафедри соціології та політології ЧНУ ім. Петра Могили Чорною В. О., а також кандидатом соціологічних наук, доцентом Калашніковою Л. В. Транснаціональна трудова міграція українців: зміна трендів в умовах пандемії. *Науковий журнал «Габітус»*. Зб. Наук. Праць. Одеса, 2021. – № 24 Т.1. – С. 66 – 71. (Фахове видання категорія Б). http://habitus.od.ua/journals/2021/24-2021/part_1/24-1-2021.pdf

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини (6 підрозділів), висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 103 сторінки, з них 91 сторінка основного тексту, 17 рисунків та 5 таблиць. Список використаних джерел включає 71 найменування, з них 17 електронних публікацій та 2х додатків. Загальний обсяг роботи складає 103 сторінки, у тому числі 91 сторінка основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У **Вступі** було обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету, основні завдання дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значимість дослідження, надано дані про апробацію одержаних результатів.

Перший розділ «Теоретико-методологічні підходи до проблеми трудової міграції у транснаціональному просторі»

У *підрозділі 1.1.* «Транснаціональний простір: соціологічна операціоналізація поняття» проаналізовано історію виникнення поняття «транснаціоналізм» та його походження, зміст суміжних з основним понять, які використовуються в роботі, проаналізовано основні соціологічні підходи до визначення поняття транснаціональний простір. Описано основні концепції та вчених, які розвивали теорії транснаціоналізму. Розглянуто та описано сучасний стан цього явища. Транснаціональна міграція – соціологічна теорія, згідно з якою новою тенденцією в міграційних процесах є поява транснаціональних соціальних полей (просторів), що з'єднують вихідне та нове місця проживання мігрантів.

У *підрозділі 1.2.* «Трудова міграція та її види у соціологічному розрізі» міграційні рухи регулюються багатьма критеріями, такими як: за відстанню; за напрямком та перетином кордонів; за часом; відповідно до процесу прийняття рішень; за акторами; відповідно до соціальної організації мігрантів; за причинами; відповідно до вибору пункту призначення.

В якості загальної систематизації розглядалася класифікація міграції за певними типами: постійна (довгострокова) міграція; тимчасова (короткострокова) міграція; маятникова міграція (така, що часто повторюється), передбачає, що робітники живуть в одній країні, а працюють постійно або тимчасово в іншій; незаконна (не задокументована) міграція; кругова (регулярний виїзд і повернення, наприклад, сезонна робота); транскордонна (людина виїжджає за кордон на роботу за кордон і регулярно повертається додому – щодня, раз на тиждень). Також можна виділити основні види міграції за певними критеріями: легально допущені іммігранти; легально допущені тимчасові іммігранти; тимчасові легальні іммігранти з більш високою кваліфікацією; незаконні (нелегальні, таємні) іммігранти; здобувачі притулку; біженці. Тому у сучасній типології міграції, мігрантів можна розділяти за різними критеріями.

Другий розділ «Соціальні виміри трудової міграції українців (2014-2019 рр.)» присвячений аналізу поширення тенденцій до робочої міграції українців за кордон.

У підрозділі 2.1. «Динаміка та фактори активізації трудової міграції українців» було виявлено та розглянуто основні причини міграції українців, виділено на думку дослідника, 5 основних факторів: економічний; соціальний; політичний; екологічний; демографічний. Було окреслено головні області України звідки йдуть найбільші міграційні трудові потоки українців (Західна та Східна Україна). Названо найбільш перспективні для роботи українців країни, а саме: Польща, Італія, Білорусь, Чеська Республіка, Португалія, Німеччина. З'ясовано найбільш пріоритетні цілі заощаджень для українців (гідний рівень життя після виходу на пенсію, бажання придбати нерухомість для себе або своїх дітей або наміри потім здавати житло для пасивного заробітку, фінансування освіти дітей, на випадок екстрених ситуацій, тощо).

У підрозділі 2.2. «Соціальний портрет українських трудових мігрантів» було складено соціальний портрет потенційного українського трудового мігранта: більшість заробітчани становлять чоловіки віком 40 - 49 років, з західних регіонів, з малих міст або сіл, з середньою спеціальною, або повною вищою освітою. Країна для трудової міграції також обирається відповідно до гендерного розподілу. З усіх країн по гендерній частці винятком стала Італія - це пов'язано з тим, що жінки, надають послуги з догляду у похилому віці, або часто виконують роботи на дому, сестринські чи інші допоміжні роботи, працюють у ресторанах. Чоловіки більше надають перевагу для роботи на будівництві, сферах послуг (ремонти) чи сільському господарстві це пов'язано з гарною оплатою праці. Обидві групи у рівній мірі зайняті в промисловості, сільському господарстві (особливо в Польщі на полях), на заводах або торгівлі.

У третьому розділі «Досвід участі українців у транскордонних трудовіграційних процесах (за результатами інтерв'ювання трудових мігрантів)» описано погляди українських трудових мігрантів на причини роботи за кордоном, та представлено результати проведеного дослідником емпіричного соціологічного дослідження щодо свого бажання та причин працювати за кордоном протягом довгого проміжку часу, та планів щодо майбутнього повернення або неповернення.

У підрозділі 3.1. «Програма дослідження» було створено програму для соціологічного дослідження, щоб визначити найхарактерніші детермінанти сучасного стану трудових мігрантів в Україні. Було розроблено блок питань для інтерв'ю (face-to-face) з респондентами, для того щоб можна було отримати відповіді на питання щодо рушійних причин та факторів для виїзду українців за кордон з метою роботи.

У підрозділі 3.2. «Результати інтерв'ювання» було виявлено, головні мотиви виїзду українців за кордон з метою роботи, до них відносять наступні фактори: відсутність роботи; наявність родичів у іншій країні; на порядок вищий рівень заробітної плати. Для

медичного персоналу основні мотиви є інші, а саме: погане забезпечення високоякісною апаратурою; відсутність достатньої бази препаратів для широкого лікування; повільний розвиток медицини.

Оцінюючи рівень задоволеності не можна було пройти осторонь від проявів дискримінації у новій країні, усі респонденти, які згодилися дати інтерв'ю не відмітили жорсткої дискримінації у свій бік, більше, вони звертали увагу тільки на мовні бар'єри на початку своєї роботи, а також, перший час з боку інших працівників (громадян країни - реципієнта) на спостереження щодо професіоналізму. Було також відмічено, що деякі роботодавці зважаючи на іншу національність свого робітника свідомо платили менше грошей.

Також було поставлено про кількість робіт, які змінив/змінила респондент під час свого знаходження за кордоном. Це були різні галузі, в середньому кількість змінених робіт коливається від 2х до 5ти.

Частота відвідування України у респондентів не велика, в середньому 1-2 рази на рік, зазвичай це великі свята або відпочинок. Щодо питання про майбутні плани щодо повернення до України, думки респондентів розділилися, одні планують повернутися після накопичення великої суми грошей, а інші навіть не задумувалися щодо свого повернення на Батьківщину.

Проведене дослідження дало змогу виявити наступні особливості. Так, більша частина опитаних залишаються за кордоном заради хорошого заробітку, хочуть кращого життя для свої дітей або вже створили свою власну родину за кордоном.

Отже, можна зробити заключний висновок: що більшість респондентів залишаються задоволеними своїм перебуванням за кордоном, починаючи від рівня заробітної плати, та умов праці та закінчуючи умовами для проживання та іншими людьми що їх оточують.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження автором було здійснено:

1. У ході роботи було проаналізовано основні соціологічні підходи до поняття «транснаціональна міграція», «транснаціональний простір», «трансмігрант» та ін. Концепція транснаціональної міграції базується на концепції транснаціональності та концепції міграції, в основі якої лежить зв'язок з трансміграцією. Люди не перестають цікавитися колишнім місцем, їх цікавить і нове місце роботи, і місце народження.

2. Було сформовано соціологічне уявлення про поняття, види і функції трудової міграції. Виділено наступні типи міграції: постійна (довгострокова) міграція; тимчасова (короткострокова) міграція; маятникова міграція (така, що часто повторюється; незаконна (незадокументована) міграція; кругова (регулярний виїзд і повернення, наприклад, сезонна робота); транскордонна (людина виїжджає за кордон на роботу за кордон і регулярно повертається додому - щодня, раз на тиждень).

3. Проаналізована динаміка міжнародної трудової міграції українців у 2014-2019рр. Направлення трудової міграції з часом змінюються на проєвропейські тенденції, найчастішими країнами стають Польща, Чеська Республіка, Італія, Іспанія, Німеччина.

4. Одним з результатів дослідження є окреслення соціального портрета трудового мігранта України задля комплексної соціологічної характеристики. Більшість трудових мігрантів становлять чоловіки, віком 40-49 років, вихідці з західних регіонів України. Зазвичай трудові мігранти працюють на будівництвах та фермах або полях. Щодо жінок – трудових мігрантів, вони більше задіяні у сфері соціальної допомоги (нагляд за літніми людьми), або також робота на полях.

5. Проведено соціологічне дослідження серед українських трудових мігрантів, котрі вже працюють за кордоном на довгострокових робочих візах. Одержані результати показали наступне: більшість українців мають у планах повернення до України через кілька років, та чітко небажання перевозити сім'ї за кордон на постійне проживання. Більшість мігрантів працюють за кордоном, аби заробити значну суму грошей для покращення свого економічного становища на Батьківщині.

6. Досліджено ступінь задоволеності досвідом роботи за кордоном українських трудових мігрантів. В більшій мірі українці, що працюють за кордоном, задоволені своєю теперішньою роботою та рівнем заробітної плати.

Отже, у роботі було проаналізовано усі поставлені завдання, як результат, було досягнуто поставлену мету, а саме проаналізовано трудову міграцію українців у

транснаціональному просторі. Здебільшого українські мігранти мають наміри у майбутньому повертатися до України через деякий проміжок часу.

Гіпотези, висунуті на початку дослідження, здебільшого підтвердилися (окрім гіпотези про дискримінацію українських заробітчан).

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Воробій М. О. Міграційні процеси в Україні в історичній ретроспективі. *Могилянські читання 2020: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: XXIII.*: тези доп. всеукр. наук. -практ. конф. (м. Миколаїв, 16-20 листопада 2020р.). Миколаїв, 2020. С. 37-40,
2. Воробій М. О. Транснаціональні зв'язки та інклюзія як паралель в соціальних процесах міграції. *Львівський науковий форум: Перспективи розвитку сучасної науки та освіти.*: тези доп. III всеукр. наук. - практи. конф. (м. Львів 30-31 січні 2021р.). Львів, 2021. С. 47-48.;
3. Воробій М. О. Зв'язок ЗМІ з міграційними процесами. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки.*: тези доп. VI міжнар. наук. - практи. конф, МЦНІД (м. Київ, 9-10 березня 2021р.). Київ, 2021. С. 37-38.;
4. Воробій М. О. Міграційні процеси в Україні в ретроспективі. *Соціологія у (пост)сучасності*: тези доп. XIX міжн. наук. конф. (м. Харків, 18-19 березня 2021 р.). Харків, 2021. С. 35-36.;
5. Воробій М. О. «Режим Україна»: чому це вигідно для українських заробітчани. *Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки*: тези доп. круглого столу, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків, 14 травня 2021р.) Харків, 2021. С. 178-179.
6. Воробій М. О., Калашнікова Л. В., Чорна В. О. Транснаціональна трудова міграція українців: зміна трендів в умовах пандемії. *Науковий журнал «Габітус»*. Зб. наук. праць. Одеса, 2021. – № 24 Т.1. – С. 66 - 71. (Фахове видання категорія Б). http://habitus.od.ua/journals/2021/24-2021/part_1/24-1-2021.pdf

АНОТАЦІЯ

Воробій М. О. Трудова міграція українців у транснаціональному просторі. – На правах рукопису.

Наукова робота на здобуття кваліфікації магістра за спеціальністю 054 «Соціологія». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2022. - 103 с., 17 іл., 5 табл., список джерел з 71 найменувань, 2 додатки.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню та аналізу сучасних тенденцій щодо міграції українських трудових мігрантів за кордон.

У кваліфікаційній роботі визначено поняття та теорія транснаціоналізму, зв'язані з ним концепції та інші суміжні терміни, які пов'язані з цим поняттям, розглянуто основну типологію видів міграції та головні чинники які її стимулюють. Визначено провідні мотиви, що впливають на думки їхати за кордон на заробітки громадян України починаючи від некваліфікованих працівників, та закінчуючи висококваліфікованими спеціалістами та лікарями. Встановлено провідні фактори до міграції українців за кордон.

За результатами авторського емпіричного дослідження встановлено головні причини та рушійні фактори виїзду за кордон українців з метою роботи.

***Ключові слова:** міграція, транснаціоналізм, трудова міграція, міграційні процеси, причини виникнення трудової міграції, працевлаштування за кордоном.*

SUMMARY

Vorobii M. O. Labor migration of Ukrainians in the transnational space. - Manuscript.

Scientific work to obtain a master's degree in specialty 054 "Sociology". - Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2022. 103 p., 17 illustrations, 5 tables, list of sources consists of 71 titles, 2 appendix.

Qualification work is devoted to the study and analysis of current trends in the migration of Ukrainian labor migrants abroad.

The qualification work defines the concept and theory of transnationalism, related concepts and other related terms that are related to this concept, considers the main typology of types of migration and the main factors that stimulate it. The leading motives influencing the idea of going abroad to earn money of Ukrainian citizens, starting from unskilled workers, and

ending with highly qualified specialists and doctors, have been identified. The reason why migrants leave different regions of Ukraine is analyzed. The social portrait of a potential labor migrant from Ukraine was also described. The leading factors for the migration of Ukrainians abroad have been identified.

According to the results of the author's empirical research, the main reasons and driving factors for Ukrainians to go abroad for work have been identified. The reasons for the future return or non-return of Ukrainian labor migrants from abroad to Ukraine were also analyzed.

***Key words:** migration, transnationalism, labor migration, migration processes, causes of labor migration, employment abroad.*